Amsterdam University Press

ZACHT LAWIJD 21.1-2 (2022) 84-101

Nathalie Haak & Rick Honings

'Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler!'

Naziboeken voor de Nederlandse jeugd

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Führer en Rijkskanselier Adolf Hitler was ervan overtuigd dat kinderen door hun loyaliteit, gedrevenheid en wilskracht een cruciale rol speelden in de totstandkoming van een nieuwe wereldorde. Zij vormden voor hem de basis van de toekomstige volksgemeenschap. Daarom gaven de nazi's allerlei boeken voor de jeugd uit, ook in Nederland.

Kinderen waren voor de nazi's van fundamenteel belang omdat ze beïnvloedbaar waren; de kindergeest kon 'gekneed' en hun blik gestuurd worden.[1] Om kinderen te indoctrineren werd een intensief jeugdprogramma opgesteld. Joseph Goebbels, minister van Volksvoorlichting en Propaganda, was verantwoordelijk voor de campagnes om de jeugd te beïnvloeden. Het nazificatieproces begon vrijwel direct na Hitlers machtsovername in 1933. In het dagelijks leven uitte zich dat voor de kinderen vooral in het gebruik van de Hitlergroet. Ze werden geacht de groet wel honderd keer per dag te oefenen.[2] Zulke propagandavormen hadden een duidelijk doel. De nazi's trachtten een ideologische basis te leggen voor fanatiek nationalisme, strijdvaardigheid, rassenbewustzijn en onvoorwaardelijke liefde voor de *Führer*. Op allerlei manieren werd geprobeerd de kinderen te kneden tot modelburgers van het Derde Rijk: van schoolboeken tot sigarettenplaatjes en van tijdschriften tot romans.

Voor het kweken van de nationaalsocialistische mens en de nationaalsocialistische natie waren vier 'ingrediënten' nodig.[4] In de eerste plaats een (al dan niet gemythologiseerde) gemeenschappelijke geschiedenis: die van de Germanen. Het creëren van een gemeenschappelijke vijand vormde het tweede ingrediënt. De nazi's bepaalden wie wel en wie niet deel uitmaakten van de eigen groep. Joden werden bestempeld als een kwaadaardig gezwel dat uit het lichaam moest worden gesneden om raszuiverheid te bereiken. Ook Roma en Sinti werden als *Untermenschen* gekwalificeerd en daarmee als een gevaar voor het Derde Rijk. Het derde ingrediënt waren duidelijk

© Nathalie Haak & Rick Honings

afgebakende nationaalsocialistische normen en waarden. Het vierde en laatste ingrediënt was het zogenaamde *Führerprinzip*, volgens welke Hitler, de charismatische leider, werd voorgesteld als een godheid.[5]

Hitler als kindervriend. Tekening van Ernst Kutzer uit *Das Jahr voller Freude* (1934) [Collectie Gerard Groeneveld]

Toen Duitsland in mei 1940 Nederland binnenviel, werd de propagandamachine ook hier ingeschakeld. Voor de nazi's was het van belang het Germaanse 'broedervolk' met hun ideologie te indoctrineren. Om de Nederlandse jeugd te bereiken verspreidden ze vooral boeken. Dat gebeurde in Nederland op veel kleinere schaal dan in Duitsland, maar het doel was hetzelfde.[6] In Duitsland werd in 1934 met veel bezieling een begin gemaakt met boekpropaganda.[7]

In Nederland was er destijds nog sprake van een parlementaire democratie, maar er waren, naast de bekende bewegingen zoals de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) en Zwart Front, ook verscheidene fascistische splinterpartijen actief.[8] In de vroege jaren dertig begonnen deze Nederlandse nationaalsocialisten en fascisten de waarde en het belang van boeken in te zien. Op 21 juli 1932 werd uitgeverij De Amsterdamsche Keurkamer opgericht.[9] Dit was de eerste 'bruine', ofwel nationaalsocialistische uitgeverij. De Amsterdamsche Keurkamer was eigendom van schrijver en dichter George Kettmann Jr. en zijn vrouw Margot Warnsinck. Kettmann probeerde met zijn uitgeverij het nationaalsocialisme breed te verspreiden onder de Nederlandse bevolking.[10]

Voor mei 1940 wist het bruine boek niet uit te groeien tot een 'volwaardig segment van de Nederlandse boekenbranche', maar een doorbraak onder de Nederlandse bevolking bleef ook tijdens de bezetting uit. De grootste groep belangstellenden waren toch wel de leden van de NSB, maar hoewel zij het belang van boeken erkenden, was het maar zeer de vraag of zij ook lazen. De leden van de NSB waren volgens Kettmann geen fanatieke lezers.[11]

De nazi's bemoeiden zich vanaf het begin van de bezetting van Nederland al met de productie van boeken. De bestaande nationaalsocialistische uitgeverijen kregen als gevolg hiervan meer bewegingsvrijheid.[12] De productie van bruine boeken werd dus door de bezettingsautoriteiten weliswaar sterk aangemoedigd, maar de nazi's wisten hun doel uiteindelijk slechts ten dele te bereiken.[13] Dat kwam doordat de meeste Nederlanders de Duitse bezetting als een vijandelijke overheersing ervoeren en weinig op hadden met de nazi-ideologie.[14]

Desondanks lieten de nazi's de kans niet onbenut om de Nederlandse jeugd door middel van informatieve en verhalende boeken, soms voorzien van plaatjes en strips, te doordringen van hun nationaalsocialistische leer. De nationaalsocialistische uitgeverijen die bruine boeken produceerden voor een volwassen leespubliek, begonnen al snel ook boeken voor jeugdige lezers uit te geven. Deze uitgaven hebben in het literairhistorische onderzoek nog weinig aandacht gekregen. Hoewel Gerard Groeneveld in 2019 in zijn boek *Hitlers jongste hoop. Nazipropaganda voor de jeugd* dit soort uitgaven heeft geïnventariseerd, bevat zijn boek geen inhoudelijke analyse van deze werken en de hierin vervatte nazi-ideologie. Dit artikel wil daartoe een eerste aanzet geven.

Het is bekend dat literaire teksten niet alleen het vermogen hebben om de historische realiteit te representeren, maar dat ze zelf ook bijdragen aan de creatie van die werkelijkheid.[15] Zo hebben veel koloniale romans bijgedragen aan het uitdragen van koloniale ideologieën en daarmee aan de bestendiging van de westerse, imperiale machtsuitoefening.[16] Jeugdboeken die op gezag van de nazi's verschenen, hadden expliciet als doel om de nationaalsocialistische leer over te dragen en in te prenten. En net als in koloniale teksten werden daarin *othering*-strategieën gebruikt, waarbij er een tegenstelling gecreëerd werd tussen 'wij' en 'zij' – de 'Ander' – die als inferieur werd geframed.[17]

Dit artikel focust op de ideologie in Nederlandstalige nazi-jeugdboeken uit de periode 1940-1945. Hoe werd die voor jonge lezers over het voetlicht gebracht? Daarbij richten we ons zowel op oorspronkelijke Nederlandse werken als op vertalingen. Achtereenvolgens gaan we in op vier subgenres: jeugdboeken over de Germaanse geschiedenis, antisemitische en racistische boeken, opvoedkundige boeken en *Führer*-boeken. Na een overzicht per subgenre lichten we er telkens een of twee boeken uit om te laten zien hoe daarin geschreven wordt over 'wij' en 'zij'.

Jeugdboeken over de Germaanse geschiedenis

Voor de creatie van de nieuwe mens was, zoals gezegd, een gemeenschappelijke geschiedenis nodig. Op grond van de overtuiging dat de Germanen de voorvaderen

van het Arische ras waren, verzonnen de nazi's hun eigen mythes met een geheel eigen kijk op de geschiedenis. De Germanen zouden blond haar, blauwe ogen en een sterke lichamelijke bouw hebben gehad; de suggestie was dat de Duitsers van hen afstamden. Ook van de innerlijke eigenschappen die aan de Germanen werden toegeschreven, zoals eerlijkheid, trouw en moed, geloofde men dat ze in de Duitsers voortleefden. Om de Germaanse superioriteit te staven werden erfelijkheidsleer, sociale statistieken en archeologische vondsten ingezet.[18] Met name werden semiwetenschappelijke teksten gebruikt om de vermeende verwantschap tussen de Germanen en de 'Ariërs' aan te tonen en de rassenleer van de nazi's te legitimeren.[19]

De nazi's probeerden hun gemythologiseerde nationale geschiedenis ook onder de Nederlanders te verspreiden, maar de meeste Nederlanders hadden weinig op met sagen waarin Germaanse helden als rolmodellen voor de jeugd fungeerden. De Germanencultus werd veelal beschouwd als een product van de Duitse bezetter.[20] Desondanks verschenen er tijdens de bezettingsjaren ook in Nederland jeugdboeken over de Germaanse geschiedenis, zoals *Onze Voorouders* (1942) van Jan de Vries en *Goden en Heldensagen* (1944) van Gustav Schalk. Daarin wordt geprobeerd om de verwantschap tussen de Germanen en de Ariërs aan te tonen en worden de uiterlijke en innerlijke kenmerken van de Germanen als superieur voorgesteld. De Germanen worden gerepresenteerd als dappere helden met blond haar en blauwe ogen, die tweeduizend jaar geleden op hetzelfde grondgebied leefden als de Duitsers, waarmee geïmpliceerd wordt dat de Germanen de voorouders zouden zijn van de Duitsers en dat zij een voorbeeld aan hen zouden moeten nemen. De Germanen zouden zich volgens deze werken niet 'vermengd' hebben met andere volkeren. Dit wordt in de teksten meermalen benadrukt. Zo werd een historisch fundament gelegd voor de 'raszuiverheid'.

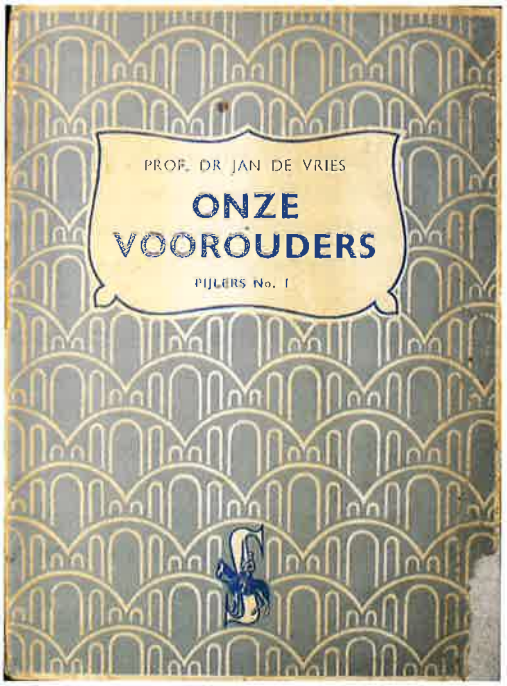

Jan de Vries, *Onze Voorouders* (1942) [privécollectie]

We bespreken *Onze Voorouders* van de Nederlandse germanist en volkskundige Jan de Vries (1890-1964), omdat dit werk geen vertaling is, maar een oorspronkelijk Nederlands werk. Jan de Vries was sinds 1926 hoogleraar Oud-Germaanse talen en vergelijkende taalwetenschap aan de Universiteit Leiden. Wat de politiek betreft,

geloofde De Vries dat de maatschappij de keuze had tussen het communisme en het nationaalsocialisme. Zijn voorkeur ging uit naar het nationaalsocialisme, mede omdat er binnen het nationaalsocialisme veel aandacht was voor zijn specialisme; zowel voor de Germaanse oudheid en de volkskunde. Hij kreeg de leiding over het Instituut voor Nederlandsche Taal en Volkskultuur en hij werd ook vicevoorzitter van de Nederlandse Kultuurkamer die deel uitmaakte van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten.

De Vries schreef meerdere boeken over de Germaanse oudheid.[21] Zijn bekendste werk was *Onze Voorouders*. Het werd in de eerste en tweede klassen van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs verplichte lectuur.[22] Toch kozen veel openbare scholen ervoor om het boek niet te laten lezen en veel bijzondere scholen schonken er geen aandacht aan.[23] *Onze Voorouders* was bedoeld als historische handleiding om de Nederlandse jeugd te informeren over de geschiedenis van de Germanen, hun manier van leven en hun invloed. Het boek werd uitgebracht door de nationaalsocialistische uitgeverij De Schouw, die volledig in dienst stond van de Nederlandse Kultuurkamer. Op deze manier was men minder afhankelijk van de al bestaande uitgeverijen waarvan een groot deel afwijzend stond tegenover het nationaalsocialisme of niet fanatiek genoeg propaganda produceerde.[24]

In zijn boek gebruikt De Vries de Romeinse geschiedschrijver Tacitus als een autoriteit om de superioriteit van de Germanen aan te tonen: 'De grote Romeinse geschiedschrijver Tacitus heeft aan de Germanen een afzonderlijk boekje gewijd [...] Hij noemt hen een volk dat zich duidelijk van andere volken onderscheidt en eigenlijk alleen op zichzelf gelijkt'. Over hun karaktereigenschappen lezen we bij De Vries: 'In de Germaanse heldenpoëzie worden in den mens het hoogst en het luidst geprezen de mannelijke deugden van moed, trouw en mildheid'. En over hun uiterlijk schrijft hij: 'Tacitus noemt als de kenmerken der Germanen: felle, blauwe ogen, roodblonde haren en geweldige lichaamsbouw'.[25] Dat veel Duitsers nog altijd blond haar, blauwe ogen en een sterke lichaamsbouw hadden, bewees volgens De Vries dat de Germanen hun raszuiverheid hadden behouden.

De nazi's probeerden de Germaanse geschiedenis niet alleen aan de hand van het uiterlijk aan de Ariërs te koppelen, maar ook met de *Blut und Boden*-gedachte. De Vries wilde aantonen dat de Germanen de voorouders van de Duitsers waren: 'Op grond daarvan komt hij [Tacitus] tot het besluit, dat zij van de oudste tijden af altijd in hetzelfde gebied van Europa gewoond zullen hebben en zich zeker niet met andere stammen vermengd hadden'.[26] Dat ze op dezelfde grond leefden als de Duitsers, toonde hun verwantschap aan: 'Kan de huidige wetenschap de mening van Tacitus bevestigen, dat de Germanen altijd in het Noorden van Europa gewoond hebben?

Met grote zekerheid kunnen wij zeggen, dat dit zeker reeds een paar duizend jaar vóór het begin van onze jaartelling het geval was'.[27]

Volgens De Vries hadden de Germanen slechts één tekortkoming: 'Zij laten zich al te gauw door het uitheemse verblinden en komen er dan toe het eigene gering te schatten'.[28] Daardoor zouden ze hun eigen identiteit uit het oog verliezen en hun superieure beschaving vergeten, die ze daarmee in gevaar zouden brengen. Hij licht deze waarschuwing toe aan de hand van Julius Civilis, de leider van de Bataven in de Bataafse Opstand tegen de Romeinen in het jaar 69. In De Vries' optiek werd Civilis in zo'n hoge mate beïnvloed door de Romeinse cultuur, zoals onder meer blijkt uit zijn gelatiniseerde naam, dat hij zijn eigen Germaanse identiteit verloochende. In *Onze Voorouders* beklemtoonde De Vries aldus het belang van de zuiverheid van het eigen volk.

Antisemitische en racistische jeugdliteratuur

Om het Nederlandse volk te voorzien van een nieuwe identiteit was de Germanencultus alleen niet voldoende. Een sterk rassenbewustzijn hoorde er ook bij. De nazi's waren ervan overtuigd dat iedereen die niet 'raszuiver' was, een gevaar vormde, waarbij ze onderscheid maakten tussen *Übermenschen* en *Untermenschen*. Tot deze laatste categorie behoorden volgens de nazi's Joden, Sinti, Roma, Slavische volkeren, zwarten, Aziaten, gehandicapten en homoseksuelen. Deze groepen werden allemaal beschouwd als dragers van 'verkeerd bloed'. Joden werden gezien als een gedegenereerde 'biologische variant' van het menselijk ras; al hun vermeende inferieure kenmerken waren aangeboren. De nazi's geloofden dat Joden geen deel zouden kunnen uitmaken van de 'gastmaatschappij' en dat ze probeerden deze te verzwakken. De Joden vormden niet alleen een genetisch gevaar, ze werden er ook van beschuldigd dat ze het Derde Rijk wilden ontwrichten en een oorlog trachtten te ontketenen.[29] Deze beeldvorming legitimeerde uiteindelijk genocide.[30]

In Nederland probeerden de nazi's hun raciale en racistische ideeën ook in jeugdboeken te verspreiden. Voor zover bekend zijn er in Nederland twee antisemitische jeugdwerken verschenen: *Van den Vos Reynaerde* (1941) van Robert van Genechten en *Het lied van Levi* (1941) van Arie van Oord. Daarnaast verschenen ook enkele meer algemene racistische boeken: *Het wonder der erfelijkheid* (1943) van G.A.M. de Monyé en *Stamhoudertje* (1943) van J.C. Nachenius. *Het Lied van Levie* is een 'antisemitische ballade in stripvorm', waarin Joden bekritiseerd worden en waarin de auteur probeert aan te tonen dat het beeld van de nazi's over de Joden, die veel kapitaal in handen zouden hebben, daadwerkelijk klopt.[31] In *Het wonder der erfelijkheid* wordt geschreven over rassenverbetering aan de hand van planten, dieren en ook mensen. In deze

paragraaf gaan we in op *Van den Vos Reynaerde* van Robert van Genechten en *Stamhoudertje* van J.C. Nachenius. [03a]

Van den Vos Reynaerde is geschreven door de NSB'er Robert van Genechten (1895-1945). Van Genechten kwam oorspronkelijk uit België. In 1930 werd hij Nederlands staatsburger, omdat hij in België vanwege zijn activistisch engagement tijdens de Eerste Wereldoorlog werd beschuldigd van landverraad en daarom ter dood was veroordeeld. In 1928 werd hij privaatdocent economie aan de Universiteit Utrecht en in 1934 trad hij toe als lid bij de NSB. Daarna kreeg hij verschillende belangrijke posities als procureur-generaal bij de Hoge Raad, hoogleraar economie aan de Universiteit Leiden, Commisaris van de provincie Zuid-Holland en vervolgens buitengewoon hoogleraar in het strafrecht aan de Universiteit Leiden.

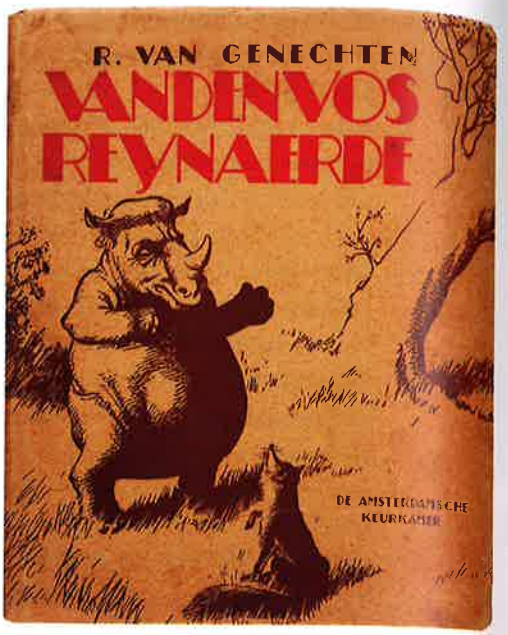

Robert van Genechten, *Van den Vos Reynaerde* (1941) [collectie Universiteitsbibliotheek Leiden]

Zijn enige 'literaire daad' is de tekst *Van den Vos Reynaerde*, die wordt gepresenteerd als een vervolg op het bekende middeleeuwse dierenepos en in 1937 al was gepubliceerd in het NSB-tijdschrift *Nieuw Nederland*. De versie die we hier bespreken, werd uitgegeven door de Amsterdamsche Keurkamer.[32] Waar de dertiende-eeuwse tekst bedoeld was om de adel op humoristische wijze een spiegel voor te houden door het genre van een ridderroman te parodiëren, wordt in de naziversie van Van Genechten geprobeerd de Joden te bekritiseren en in een kwaad daglicht te stellen. Op het omslag van het boek staan de twee hoofdpersonen afgebeeld: Jodocus de Neushoorn en Reynaert de Vos. Het verhaal speelt zich, net als in de oorspronkelijke Middelnederlandse versie, af in het rijk van de leeuw Koning Nobel. De koning is inmiddels overleden, maar zijn zoon Lionel is ongeschikt om hem op te volgen. Na een strijd over wie de macht over het dierenrijk zou moeten krijgen, bestijgt Boudewijn de Ezel de troon. Het personage Boudewijn werd overigens al in 1919 geïntroduceerd door de Vlaamse schrijver Felix Timmermans in zijn werk *Boudewijn*. Niet lang daarna duikt er een eigenaardig dier op in het rijk, dat zich voorstelt als Jodocus de Neushoorn:

> Ik ben Jodocus het neushoorndier. Van verre landen kom ik. Overal heb ik gedwaald. Overal werd ik vervolgd, omdat ik het ongeluk heb, mij toe te leggen op den distelbouw. Ik kweek een distelsoort van ongekende fijnheid, maar de naijverige volkeren gunnen mij dit niet. Geef mij een plaatsje in uw rijk, waar ik bescheiden distels kan verbouwen.[33]

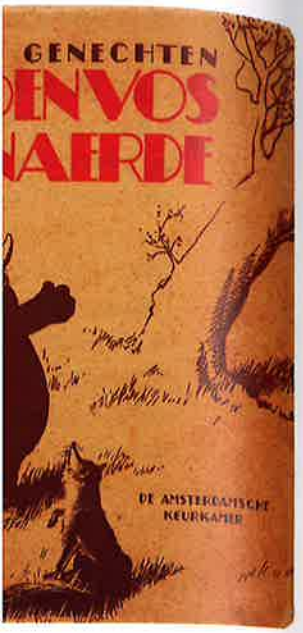

en, *Van den Vos*
lectie Universiteitsbi-

epresenteerd als
gepubliceerd in
verd uitgegeven
kst bedoeld was
t genre van een
n geprobeerd de
ag van het boek
eynaert de Vos.
dse versie, af in
maar zijn zoon
macht over het
Het personage
schrijver Felix
igenaardig dier

ieb ik gedwaald.
den distelbouw.
olkeren gunnen
an verbouwen.[33]

Jodocus de Neushoorn is een stereotype representatie van het beeld dat de nazi's van de Jood hadden. Dit blijkt allereerst uit zijn achtergrond: hij heeft overal rondgezworven en wordt overal vervolgd. Dit is een verwijzing naar de geschiedenis van de Joden, die door de eeuwen heen meermalen het slachtoffer werden van pogroms. Jodocus heeft ook de uiterlijke kenmerken die de nazi's telkens weer benadrukten, zoals een grote neus.[34] Jodocus' hoorn staat voor de neus, en ook zijn dikke lippen worden benoemd: 'En Jodocus klopte zich op zijn borst en smakte met zijn dikke lippen'.[35]

Jodocus probeert het dierenrijk te infiltreren door de dieren allerlei gunsten te verlenen. Al spoedig wordt echter duidelijk dat hij anderen dingen influistert voor zijn eigen gewin. Dat laat zien hoe achterbaks hij is, en dat hij erop uit is de macht over te nemen. Als er een nieuw bewind in het dierenrijk komt, maakt Jodocus van de gelegenheid gebruik zijn familieleden uit het Oosten naar het rijk te halen. Vervolgens zorgt hij ervoor dat zij een goede maatschappelijke en financiële positie krijgen als 'belastinggaarders': een toespeling op de vermeende geldzucht van de Joden. Door Jodocus' aanwezigheid raakt het dierenrijk in onbalans, vooral ook doordat hij de dieren aanmoedigt zich met elkaar te vermengen: 'Zoolang de dieren leven naar hun eigen aard, zal men nooit het regiment van vrijheid erkennen. Het is noodig, dat wij hen van hun aard vervreemden. [...] Wanneer zij in hun eigen sibbe blijven, zullen wij nooit bereiken, dat zij hun weg verliezen'.[36] Maar door de vermenging worden er mismaakte, gedegenereerde dieren geboren, zonder geweten of moreel besef.

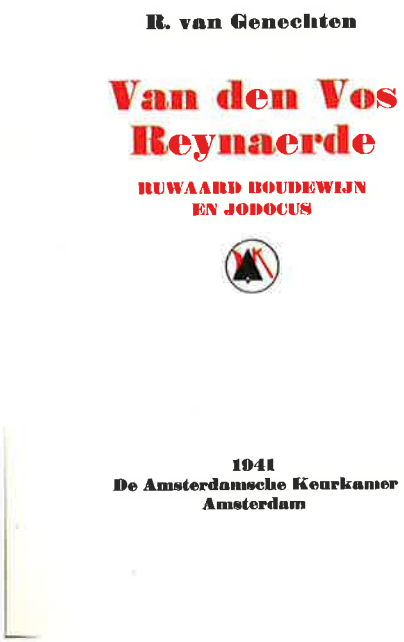

Op een gegeven moment groeit Jodocus uit tot een dictator die geen tegenspraak duldt. Zo wordt Rosseel de Eekhoorn door hem gestraft nadat hij zich heeft uitgesproken over Jodocus' plaats in het dierenrijk: '"Hoe is het mogelijk", zei hij zachtjes, "dat Jodocus, die in de Dietsche landen heel niet thuis hoort en die als knecht zijn werk is begonnen, zich als een vorst door ons laat omgeven"'.[37] Uiteindelijk moet Jodocus een reis maken. Omdat hij te moe is om te lopen, laat hij zich dragen door Bruin de Beer, die hij tot zijn slaaf maakt. Ten slotte keert Reynaert terug naar het dierenrijk, omdat hij heeft gehoord over de onrust. Hij bedenkt een list om een einde te maken aan Jodocus' ontwrichtende invloed. Dat kan alleen door hem te doden: 'Het waren de laatste woorden die Jodocus hoorde. Er ontstond een verschrikkelijk bloedbad tusschen alle belastinggaarders'.[38]

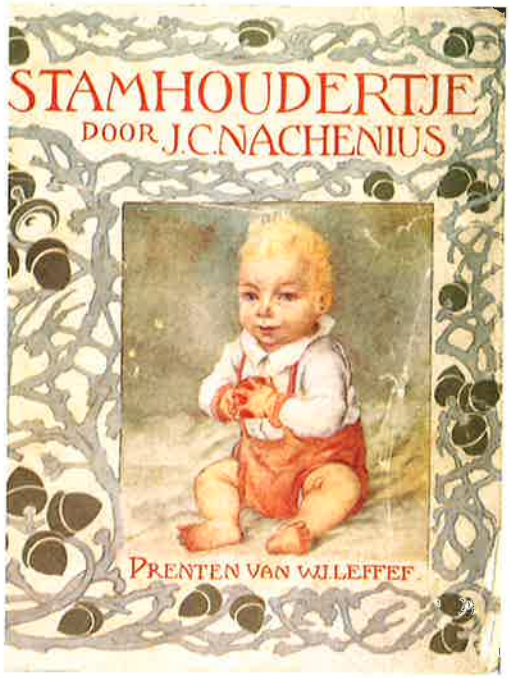

J.C. Nachenius, *Stamhoudertje* (1943) [Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie]

Omdat Jodocus een destructieve invloed heeft op het dierenrijk, is het gerechtvaardigd dat hij moet sterven, zodat het evenwicht in het rijk wordt hersteld. Reynaert de Vos is de held van het verhaal, omdat hij met zijn intelligentie en slimme plan het koninkrijk van Jodocus en zijn familie verlost. Met de dood van Jodocus wordt een discours geopend waarbij het vermoorden van Joden gerationaliseerd en genormaliseerd wordt en zelfs als reële optie gepresenteerd wordt. Met de kennis die wij nu hebben over het lot van de Joden, komt Jodocus' einde in een wrang daglicht te staan.

Stamhoudertje is geschreven door de nationaalsocialist Jan Coenraad Nachenius (1890-1987) en uitgegeven bij Stichting Uitgeverij Hamer. Hij was een kunstschilder die zeer geïnteresseerd was in rassentheorieën en zich heeft ingespannen om het rassenbewustzijn in Nederland te bevorderen door middel van verschillende teksten over ras en rassenbewustzijn.[39] De titel is in dat opzicht al betekenisvol. Het omslag toont een blonde dreumes; hij is de stamhouder uit het verhaal. Het is duidelijk dat het een Arisch jongetje betreft, en hij wordt omringd door de takken van een eik. De eikenboom keert een aantal keren terug in het verhaal en staat symbool voor vruchtbaarheid.

In het verhaal moet een Arisch jongetje een belangrijke taak vervullen: de voortzetting en veredeling van zijn geslacht. Dat wordt vergeleken met de groei van een boom: 'Want wij zien hoe uit den eikel alleen een eik groeit en geen kastanje en uit dat stamhoudertje van een gezond ouderpaar uit deze lage landen, weer zoo'n laaglander en geen Chinees of neger'.[40] Gezondheid en erfelijkheid worden op één lijn gesteld en zijn in deze tekst belangrijke thema's. De gedachte is dat een mens alles erft van de voorouders. Aan het begin lijkt dit idee nog enigszins onschuldig te zijn, maar dit verandert wanneer de stamhouder de vraag krijgt voorgelegd of zijn familie wel raszuiver is: 'Denk je soms dat wij Joden in de familie hebben?'[41] Elke Ariër zou de veredeling van zijn eigen ras moeten nastreven: 'Wanneer wij van veredelen spreken, bedoelen wij iets heel anders, en nu keeren wij tot den fokker terug. Wat de fokker doet is niet opvoeden, maar opvoeren, den aanleg verbeteren'.[42] De kans is volgens

deze tekst klein dat het stamhoudertje door (lichamelijke of geestelijke) ziekten zal worden aangetast, omdat hij raszuiver is en de goede genen van zijn voorouders heeft gekregen.

Om raszuiver te blijven en om zijn bloedlijn voort te zetten moet de stamhouder trouwen met een vrouw die eveneens raszuiver is. De stamhouder heeft een grote verantwoordelijkheid, niet alleen tegenover zijn eigen nageslacht maar tegenover de hele volksgemeenschap: 'Het rasvraagstuk en de erfelijkheidsleer zijn meer dan interessante dingen, het gaat om levenskwesties om het voortbestaan van ons ras en van onze kultuur'.[43] Aan het einde van het verhaal is de stamhouder uitgegroeid tot een volwassen man en krijgt hij de taak om de boodschap van de rassenleer ook aan anderen door te geven.

Voor het verhaal eindigt, gaat hij in gesprek met zijn buurman, die kritische vragen stelt over de rassenleer, die volgens hem tegen de natuur indruist. De stamhouder verdedigt zich: 'Het is de plicht de voortplanting van het erfzieke te voorkomen en het meerwaardige te vermeerderen'.[44] Het vermijden van ziekte vormt, net als in *Van den Vos Reynaerde*, de legitimering van de rassenpolitiek van de nazi's. Wederom wordt hier het Arische ras voorgesteld als gezond, terwijl andere volkeren, die minder raszuiver zijn, als genetisch minderwaardig, ziek en ongezond worden gerepresenteerd.

Opvoedkundige jeugdboeken

De nazi's meenden, zoals gezegd, dat de Duitse jeugd het fundament vormde voor de wederopbouw van het Duitse vaderland. Jongens moesten opgevoed worden tot dappere, strijdvaardige en krachtige soldaten, terwijl meisjes zich dienden voor te bereiden op hun toekomstige rol als moeder. Aanvankelijk wilden de nazi's niet dat meisjes zich bezighielden met politiek, wetenschap en de maatschappij, maar door het uitbreken van de oorlog kregen veel meisjes ook andere taken.[45]

Met behulp van een streng opvoedingssysteem probeerden de nazi's 'modelburgers' te kweken. Het was de bedoeling dat de jeugd de nieuwe natie zou dienen in de geest van het nationaalsocialisme en daarnaast trouw zou zijn aan volk en vaderland. Als dat nodig was, moest zij zelfs bereid zijn om voor volk en vaderland te sterven. Het motto 'jij bent niets, je volk is alles' werd geschraagd door sterk gemythologiseerde verhalen over helden die hun leven voor het Derde Rijk hadden gegeven.[46]

Dat gebeurde ook in de Nederlandse jeugdboeken zoals *Herbert Norkus: De Hitlerjongen* (1944) van Gerhard Mondt, *Revolutie in de opvoeding* (1942) van Baldur von Shirach en *Het jonge rijk* (1945) van Eugen Frieder Bartelmäs. Daarin ligt de

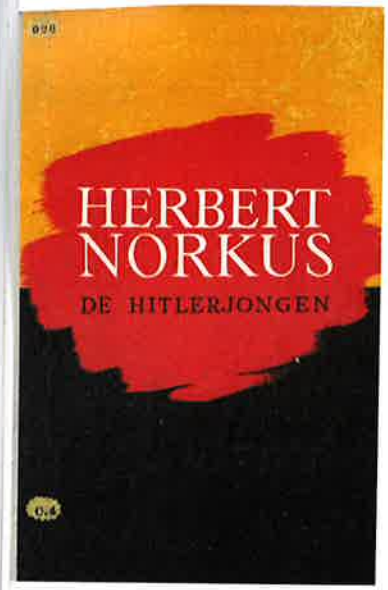

Gerhardt Mondt, *Herbert Norkus: De Hitlerjongen*, Amsterdam 1944 [collectie Universiteitsbibliotheek Leiden]

nadruk op wenselijk gedrag; het gaat om het uitdragen van nationaalsocialistische normen en waarden. *Revolutie in de opvoeding* van Von Shirach, de leider van de Hitlerjugend en de minister van Jeugdzaken, is een informatieve tekst waarin hij probeerde aan te tonen dat de nationaalsocialistische opvoeding in Nazi-Duitsland een groot succes was. Daarmee wilde hij de richting aangeven waarin de Nederlandse jeugd zich diende te ontwikkelen. In *Het jonge rijk* ligt de focus vooral op de rol van de jeugd in het Derde Rijk.

We richten de blik op één opvoedkundig jeugdboek: *Herbert Norkus: De Hitlerjongen* van de Duitse auteur Gerhard Mondt, omdat daarin het militaristische karakter van de nationaalsocialistische opvoeding het sterkst tot uiting komt en er sprake is van een gemythologiseerd verhaal van een nationale held die als opvoedkundig voorbeeld diende. Dit boek is uitgegeven door uitgeverij Westland, ook wel Stichting Volksche Uitgeverij Westland, die werd opgericht in 1941 en één van de belangrijkste uitgeverijen werd tijdens de bezetting.[47]

Herbert Norkus

Gerhard Mondt

HERBERT NORKUS

Uit het dagboek van de Kameraadschap Beusselkiez

VERTAALD DOOR MARTIEN BEVERSLUIS

MET EEN VOORWOORD VAN BALDUR VON SCHIRACH
EN
TWINTIG ILLUSTRATIES

1944

VOLKSCHE UITGEVERIJ WESTLAND AMSTERDAM

Dit boek, dat vertaald werd door de NSB'er Martien Beversluis, is een verhalende biografie van Herbert Norkus (1916-1932), een lid van de Hitlerjugend. Hij was het ultieme voorbeeld van hoe de nazi's een kind het liefst zagen. De auteur geeft de jeugdige lezers aan het begin van het boek een opdracht: 'Zorgt ervoor dat Herbert Norkus onvergetelijk blijft![48] Zij moeten een voorbeeld aan hem nemen. Norkus wordt in dit boek beschreven als een muzikaal, zwijgzaam en gedisciplineerd kind, dat zich in het dagelijks leven vooral bezighoudt met het vervullen van zijn plichten voor de Hitlerjugend: 'Midden in een vroolijk lied hield Herbert plotseling op en zei: "Zeg Gerhard, als wij morgen op tijd pamfletten willen rondbrengen dan wordt het tijd dat we naar huis gaan"'.[49] Zelfs op de momenten waarop de leden van de Hitlerjugend plezier maken, vindt Herbert zijn verplichtingen belangrijker dan amusement.

Als Norkus en zijn vrienden op een dag pamfletten gaan rondbrengen, worden ze omsingeld door communisten. De andere jongens weten te vluchten, maar Norkus niet: 'Herbert Norkus was het niet meer gelukt zich in een portiek te verbergen, zoals wij meenden. [...] Van geen enkele zijde kwam hulp. Moeders stonden voor de ramen en keken toe, hoe de vijftienjarige zoon [...] vermoord werd'.[50] De dagen daarna staan de kranten vol met berichten over zijn dood. Mondt stelt Norkus voor als een nationale held, die zichzelf heeft opgeofferd voor zijn dierbaar vaderland. Er wordt zelfs een straat in Berlijn naar hem vernoemd en een monument voor hem opgericht. Volgens Mondt was zijn dood niet voor niets geweest, omdat er hierdoor een nieuw tijdperk kon aanbreken: 'Zij gaven hun leven, strijd en offer brachten de overwinning. De zon schijnt weer, Duitschland bloeit opnieuw'.[51] Norkus' dood wordt voorgesteld als een noodzakelijk offer voor het herstel van (de glorie van) Duitsland.

Führer-boeken

De persoon van Adolf Hitler was het middelpunt van de Duitse *Führer*-cultus, waarin hij werd voorgesteld als de ideale leider.[52] De Nederlandse jeugd kon over hem lezen in de *Führer*-boeken die over hem verschenen. Daarin kreeg Hitler verschillende rollen toebedeeld: als staatsman, dierenliefhebber en ultieme kindervriend, op wie de jeugd kon vertrouwen.[53] De titels van deze *Führer*-boeken luiden: *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler* (1942) van Johanna Haarer, *De*

Führer. Een boek voor de jeugd (1943) van Erich Beier-Lindhardt en *Wij hebben den Führer gezien* (1944) van Wilhelm Dissmann. Haarers boek vertelt vooral over Hitlers leven, terwijl dat van Beier-Lindhardt ooggetuigenverslagen bevat van kinderen die de dictator hebben ontmoet.

Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler! verscheen oorspronkelijk in het Duits onder de titel: *Mutter, erzähl von Adolf Hitler* (1939) en werd eveneens uitgegeven door Uitgeverij Westland. De auteur is de Duitse arts Johanna Haarer (1900-1988) en de Nederlandse vertaling is van Steven Barends, het pseudoniem van de nationaalsocialistische schrijver Samuel Barends (1915-2008). Het boek gaat grotendeels over het leven van Adolf Hitler en zijn betekenis voor het Derde Rijk. Op het omslag is Hitlers beeltenis te zien met op de achtergrond een wapperende hakenkruisvlag en kinderen die geboeid luisteren naar wat hun moeder over hem te vertellen heeft.

Het verhaal begint met twee spelende kinderen die aan hun moeder vragen of zij een verhaaltje wil vertellen. Moeder vindt het niet makkelijk om iets te bedenken, maar dan begint één van de kinderen over het straatbeeld in nazi-Duitsland: 'Laatst heb ik U toch gevraagd, waarom er overal roode vlaggen wapperen en waarom die in het midden een witten kring en een zwart hakenkruis hebben'.[54] Dan vertelt moeder over Hitler, die een felle strijd heeft moeten leveren om rijkskanselier te worden: '"En toen is Adolf Hitler onze Führer geworden, hè moeder?" vroegen de kinderen. O, neen dat zou nog vele vele jaren duren. Ik zal jullie vertellen, hoe hard hij daarvoor moest vechten'.[55]

Moeder beschrijft Hitler als een kindervriend die ervoor zorgt dat de Duitse jeugd zonder honger en onbezorgd kan opgroeien: 'Daaraan kunnen jullie weer eens zien dat hij altijd het eerst, het allereerst aan de kinderen dacht'.[56] Ze legt de kinderen ook uit wie Hitler als de grootste bedreiging voor het Derde Rijk beschouwt: 'Ditmaal sprak Adolf Hitler over de joden. Kunnen jullie dan niet zien, vroeg hij, dat dit een vreemd volk is, waar wij niets mee te maken hebben. [...] Met lange vingers vullen ze hun zakken in Duitschland. Ze stoken ons Duitschers tegen elkaar op'.[57] Elders in het verhaal lezen we: 'Luistert niet naar de joden, zij zoeken slechts hun eigen voordeel, en willen ons kwaad doen'.[58] In deze citaten wordt dus geprobeerd een sterke ideologische boodschap over te brengen, namelijk dat de Joden de 'Ander' zijn, die het Derde Rijk ontwrichten en uitknijpen.

Het boek bevat een opmerkelijke paradox. Enerzijds wordt Hitlers menselijkheid benadrukt en wordt hij voorgesteld als een lichtend voorbeeld voor de jeugd. Als Hitler als gewone man zich zo heeft kunnen ontwikkelen en zo ver heeft kunnen komen, dan is een soortgelijke carrière en toekomst ook voor anderen weggelegd,

Foto: H. Hoffmann, Mü.

K 1705

JOHANNA HAARER

Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler

uit het Duitsch vertaald door
STEVEN BARENDS

Uitgeverij Westland Amsterdam 1942

Stofomslag, omslag en titelpagina van Johanna Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler* (1942) [collectie Nathalie Haak]

mits zij daar hard voor werken. Anderzijds wordt Hitler voorgesteld als een Messias: 'Adolf Hitler wist van het begin af heel precies, hoe hij ons Duitschers en ons Duitsche Rijk moest redden'.[59] Hij is een door God gezonden verlosser van Duitsland, met de opdracht het in zijn oude glorie te herstellen. Zo creëert hij werkgelegenheid en treedt hij op als de vader van het Duitse volk: 'Laten we God alle dagen danken, dat hij ons dezen man heeft gezonden, en dat wij in dezelfde dagen als hij mogen leven, hem mogen zien en zijn stem mogen hooren! De heele wereld benijdt ons om dien man'.[60] In deze optiek was Hitler, net als Jezus, zowel mens als God.

In dit soort *Führer*-boeken, die dus voornamelijk bedoeld waren om voor te lichten, komen nauwelijks handelende personages voor. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat fictieve teksten afbreuk zouden kunnen doen aan Hitlers geloofwaardigheid en aan zijn betekenis voor het Derde Rijk, terwijl deze boeken juist moesten bijdragen aan het versterken van de *Führer*-mythe.

Besluit

In dit verkennende artikel over Nederlandstalige nationaalsocialistische jeugdliteratuur uit de periode 1940-1945 hebben we vier subgenres besproken: jeugdboeken over de Germaanse geschiedenis, antisemitische/racistische jeugdboeken, opvoedkundige jeugdboeken en *Führer*-boeken. Centraal stond de vraag hoe de nationaalsocialistische ideologie in dit soort werken voor jonge lezers over het voetlicht werd gebracht. Het principe van *Volksgemeinschaft* vormde de basis van de nazileer. Hitler en zijn aanhangers hadden het doel om een nieuwe wereld te scheppen met een nieuwe mens. Hiervoor waren een gemeenschappelijke geschiedenis, een gemeenschappelijke vijand, duidelijk afgebakende normen en waarden en een charismatisch leider de vereisten. Deze vier pijlers van het nationaalsocialisme zijn te vinden in de vier soorten jeugdboeken die hier besproken zijn.

Uit de analyse blijkt dat er een systematisch onderscheid wordt gemaakt tussen 'wij' en 'zij'. Ariër-zijn, heldendom en heteroseksualiteit worden in de jeugdboeken als de maatschappelijke norm voorgesteld, terwijl datgene wat afwijkt (niet-ariërs, antihelden en homoseksuelen) als inferieur wordt gerepresenteerd. Mannen en vrouwen worden weliswaar beschreven als tegengesteld aan elkaar, maar er wordt wel steeds benadrukt dat beiden op hun eigen manier van waarde zijn voor het Derde Rijk.

Voor niet-Arische personages is in de geanalyseerde werken geen plaats; er komen geen Sinti, Roma, Slavische volkeren, zwarten, Aziaten, gehandicapten en homoseksuelen in de geanalyseerde boeken voor. Deze weglatingen zijn vanzelfsprekend politiek

gestuurd en zijn daarmee inherent aan de nationaalsocialistische ideologie; als deze groepen volgens de nazi's geen plek in het Derde Rijk moeten hebben, dan horen ze ook niet thuis in de teksten die voorlichting geven over hun ideaal.

De Joden worden in de antisemitische boeken en in de *Führer*-boeken wél expliciet gerepresenteerd, namelijk in de rol van nationale vijand. In *Van den Vos Reynaerde* treedt 'de Jood' zelfs op als een actief handelend personage, een dier dat door iedereen gehaat wordt: Jodocus de Neushoorn. De auteur wilde laten zien hoe een Jood denkt en handelt en duidelijk maken waarom Joden geen plaats zouden moeten hebben in het Derde Rijk. Uiteindelijk gaan de dieren er zelfs toe over Jodocus te vermoorden. Nog voordat de Holocaust goed en wel op gang was gekomen, werd in dit boek uit 1941 een discours uitgedragen waarin het doden van Joden als legitiem en normaal werd voorgesteld.

Het is opvallend dat de nazi-ideologie in dit soort boeken bepaald niet verborgen aanwezig is. Dat heeft te maken met het feit dat het hier propaganda betreft en met de doelgroep waar dergelijke werken voor waren bedoeld: kinderen, de nazi's van de toekomst. Daardoor was er weinig ruimte voor ambiguïteit. Om de jeugd te indoctrineren, moest de boodschap eenduidig en helder zijn.[61]

Noten

1. Gerard Groeneveld, *Hitlers jongste hoop. Nazipropaganda voor de jeugd.* Vantilt. Nijmegen 2019, p. 9-10.
2. Peter Fritzsche, *Life and Death in the Third Reich*. Harvard University Press. Harvard 2009, p. 20.
3. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 10.
4. David Welch, 'Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft. Constructing a People's Community', in: *Journal of Contemporary History* 39 (2004), p. 213-238.
5. Welch, 'Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft', p. 217.
6. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 241, 294.
7. Gerard Groeneveld, *Nieuwe boeken voor den nieuwen tijd. Uitgeverij De Amsterdamsche Keurkamer 1932-1944*. Sdu Uitgeverij Koninginnegracht. 's-Gravenhage 1992, p. 16.
8. Gerard Groeneveld, *Zwaard van de geest. Het bruine boek in Nederland 1921-1945*. Vantilt. Nijmegen 2001, p. 31.
9. Groeneveld, *Nieuwe boeken voor den nieuwen tijd, p. 16.*
10. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 37.
11. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 69.
12. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 72.
13. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 380.
14. Bart van der Boom, *'Wij weten niets van hun lot'. Gewone Nederlanders en de Holocaust.* Boom Uitgevers. Amsterdam 2012, p. 119-124.

15. Vergelijk Elleke Boehmer, *Colonial and postcolonial literature. Migrant Metaphors.* 2e druk. Oxford University Press. Oxford 2005, p. 13-14; Kiene Brillenburg Wurth & Ann Rigney, *Het leven van teksten. Een inleiding tot de literatuurwetenschap*. Amsterdam University Press. Amsterdam 2008, p. 391.
16. Boehmer, *Colonial and postcolonial literature*; Rick Honings, Coen van 't Veer & Jacqueline Bel (red.), *De postkoloniale spiegel. De Nederlands-Indische letteren herlezen*. Leiden University Press. Leiden 2021.
17. Vergelijk Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies. The Key Concepts*. 3e druk. Routledge Taylor & Francis Group. London/New York 2013, p. 188-190.
18. Ivo Schöffer, *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden*. HES. Utrecht 1978, p. 24-25.
19. Vergelijk Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 159.
20. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 159, 264.
21. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 308.
22. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 309.
23. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 310.
24. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 133.
25. Jan de Vries, *Onze Voorouders*. De Schouw. 's Gravenhage 1942, p. 3, 25.
26. De Vries, *Onze Voorouders*, p. 3.
27. De Vries, *Onze Voorouders*, p. 4.
28. De Vries, *Onze Voorouders*, p. 27.
29. Randall L. Bytwerk, 'The Argument for Genocide in Nazi Propaganda', in: *Quarterly Journal of Speech* 91 (2005), p. 37-62.
30. Van der Boom, *'Wij weten niets van hun lot'*, p. 22.
31. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, 275.
32. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 90.
33. Robert van Genechten, *Van den Vos Reynaerde*. De Amsterdamsche Keurkamer. Amsterdam 1941, p. 8.
34. F.P. van Oostrom, 'Reinaert bij de NSB', in: *Literatuur* 1 (1984), p. 28-33.
35. Van Genechten, *Van den Vos Reynaerde*, p. 12.
36. Van Genechten, *Van den Vos Reynaerde*, p. 27.
37. Van Genechten, *Van den Vos Reynaerde*, p. 63-64.
38. Van Genechten, *Van den Vos Reynaerde*, p. 97-98.
39. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 142.
40. J.C. Nachenius, *Stamhoudertje. Van sibbe, ras en volksgemeenschap*. Hamer. Amsterdam 1943, p. 8.
41. Nachenius, *Stamhoudertje*, p. 23.
42. Nachenius, *Stamhoudertje*, p. 32.
43. Nachenius, *Stamhoudertje*, p. 44.
44. Nachenius, *Stamhoudertje*, p. 60.
45. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, 60.
46. Groeneveld, *Hitlers jongste hoop*, p. 123-124.
47. Groeneveld, *Zwaard van de geest*, p. 101.
48. Gerhard Mondt, *Herbert Norkus: De Hitlerjongen. Uit het dagboek van de Kameraadschap Beusselkietz*. Vertaling: Martien Beversluis. Westland. Amsterdam 1944, p. 7.

49. Mondt, *De Hitlerjongen*, p. 40.
50. Mondt, *De Hitlerjongen*, p. 48.
51. Mondt, *De Hitlerjongen*, p. 82.
52. Ian Kershaw, *The 'Hitler Myth'. Image and Reality in the Third Reich*. Clarendon Press. Oxford 1987, p. 13.
53. Kohl, 'The Presentation of "Self" and "Other" in Nazi Propaganda', p. 14.
54. Johanna Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*. Westland. Amsterdam 1942, p. 9.
55. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 92.
56. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 78.
57. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 79.
58. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 141.
59. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 77.
60. Haarer, *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, p. 302.
61. Dit artikel is gebaseerd op de MA-scriptie die Nathalie Haak in 2020, onder begeleiding van Rick Honings, bij de opleiding Nederlandse Taal en Cultuur van de Universiteit Leiden schreef: *Kinderen van het Derde Rijk. De nazi-ideologie in Nederlandstalige jeugdboeken uit de periode 1940-1945*. Momenteel werkt ze als buitenpromovendus in het Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS) aan een proefschrift over ditzelfde onderwerp.